

PEJORATYWNE NAZWY SUBIEKTÓW OKREŚLAJĄCE CZŁOWIEKA ZE WZGLĘDU NA CZYNNOŚCI ZWIĄZANE Z DZIAŁALNOŚCIĄ APARATU ARTYKULACYJNEGO W PERYFERYJ- NYCH GWARACH BIAŁORUSKICH OKOLIC LEWKOWA STAREGO NA BIAŁOSTOCCZYŹNIE

MICHAŁ SAJEWICZ

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

PEJORATIVE NAMES OF SUBJECTS DENOTING A PERSON WITH REGARD TO ACTIONS CONNECTED WITH THE ACTIVITY OF THE ARTICULATORY APPARATUS IN THE PERIPHERAL BELARUSIAN DIALECTS OF THE AREA OF LEWKOWO STARE IN THE BIAŁYSTOK REGION. The object of description in the present study are pejorative deverbal names of subjects with a suffixal formant, denoting a person with regard to actions connected with the activity of the articulatory apparatus. Those are used in the peripheral Belarusian dialects in the area of Lewkowo Stare to describe mainly male performers of actions. They can also be ambivalent with regard to the grammatical gender. The study analyzes approximately 270 derivatives formed with 33 suffixal formants. The analysis of the collected material made it possible to distinguish not only appropriate word-formation types within the studied category of names but also many and often highly elaborate synonymic sequences of the analyzed derivational structures.

Keywords: *Białystok region, peripheral Belarusian dialects, word formation, names of subjects, personal pejoratives, word-formation types, synonymic sequences*

I. Uwagi wstępne

Celem artykułu jest opis dewerbalnych pejoratywnych nazw subiektów nazywających człowieka ze względu na czynności związane z działalnością aparatu artykulacyjnego w peryferyjnych gwarach białoruskich okolic Lewkowa Starego na Białostocczyźnie. W artykule skoncentrowano się głównie na ukazaniu środków słowotwórczych służących do tworzenia badanych derywatów oraz sinonimiki struktur słowotwórczych.

W opracowaniu zastosowano metodę synchronicznej analizy materiału słowotwórczego. Analizie słowotwórczej poddano wyłącznie formacje o strukturze przejrzystej, współcześnie motywowane. Podstawę teoretyczną opracowania stanowi dorobek polskiej i rosyjskiej

szkoły słowotwórczej, której przedstawiciele nawiązują do teorii słowotwórczej Grigorija Winokura (Vinokur 1959: 419–442) i Miloša Dokulila (Dokulil 1962).

Bazę materiałową opracowania stanowi około 270 dewerbalnych pejoratywnych nazw subiektów oznaczających człowieka ze względu na czynności związane z działalnością aparatu artykulacyjnego. Materiał pochodzi z 8 wsi położonych na terenie gminy Narewka w województwie podlaskim. Są to miejscowości: Lewkowo Stare, Lewkowo Nowe, Bernacki Most, Ochrymy, Kapitańszczyzna, Podlewkowie, Eliaszuki, Michnówka.

Okolice Lewkowa Starego są zamieszkiwane głównie przez potomków białoruskojęzycznych chłopów pochodzących spod Wołkowyska i Świsłoczy, których na początku XVII wieku sprowadzili do swoich dóbr, zwanych Narewką-Lewkowem, ich właściciele Massalscy (Michaluk 1977: 33). Nad Narewką zetknęli się z przybyłą z Podlasia ludnością ukraińskojęzyczną (Glinka & Obrebska-Jablńska & Siatkowski 1980: 23, Wisniewski 1980: 22–23).

Mieszkańcy okolic Lewkowa Starego obecnie posługują się na co dzień gwara białoruską (Glinka & Obrebska-Jablńska & Siatkowski 1980: 122, Barszczewska & Chaustowicz & Timoszuć 2016: 58). Do cech charakterystycznych tej gwary należą między innymi akanie, dziekanie i ciekanie oraz miękkie spółgłoski przedniojęzykowo-zębowe przed *e i *i. Przeniknęły do niej również niektóre elementy charakterystyczne dla gwar ukraińskich, por. np. występowanie o w niektórych sylabach poakcentowych, stwardnienie spółgłosek wargowych przed *e. Gwary okolic Lewkowa Starego są jednak w swojej podstawie gwarami białoruskimi i należą do południowo-zachodniego dialektu tych gwar (Barszczewska & Chaustowicz & Timoszuć 2016: 56–64, Sajewicz 1997: 91–107).

2. Cechy słowotwórstwa gwarowego

Cechą odróżniającą słowotwórstwo gwarowe od słowotwórstwa języków literackich jest zdecydowana przewaga w gwarach derywatów ekspresywnych, w szczególności o nacechowaniu pejoratywnym. Anna Kowalska zauważa, że *dialekty charakteryzują się znacznie większą spon-tanicznością procesów, a także większą różnorodnością środków językowych służących powstawaniu nazw ekspresywnych niż język literacki* (Kowalska 1993: 129).

W gwarach szczególnie często są notowane *nacechowane emocjonalnie, przeważnie negatywnie, nazwy dotyczące człowieka, bowiem ekspresja uczuć, ocen należy do tej sfery zachowań językowych, które ujawniają się w spontanicznych bezpośrednich kontaktach międzyludzkich* (Marciniak-Firadza 2013: 212).

Tadeusz Malec zauważa, że zjawisko to wiąże się z *mniejszą dyscypliną intelektualną mieszkańców wsi, z mniejszym celowym wykorzystywaniem środków językowych. Procesy językowe na terenie gwary przebiegają w sposób mniej kontrolowany świadomie, a bardziej naturalnie* (Malec 1976: 94).

Występujące powszechnie w gwarach derywaty pejoratywne nazywają osoby wykazujące skłonność do czynności nieakceptowanych w społecznościach wiejskich, wywołujących w mówiącym określone uczucia negatywne.

Pejoratywy osobowe wskazują, jak stwierdza Renata Marciniak-Firadza, *na takie zachowania, które odbiegają od normy, kłócą się z poczuciem moralnym, wpływają w jakiś sposób na naruszenie zasad życia społecznego* (Marciniak-Firadza 2013: 212–213); Tomasz Kurdyła zauważa, że pejoratywy osobowe piętnują osoby, które pod pewnymi względami różnią się od pozostałych członków określonej wspólnoty językowo-kulturowej (Kurdyła 2011: 173, Matusiak-Kempa 2017: 88–89).

W potocznym myśleniu inny członek społeczności wiejskiej jest dla mówiącego potencjalnym konkurentem, przeciwnikiem, którego należy zdyskredytować, poniżyć za jego przywary i ułomności. Mówiący dostrzega i potępia w innym człowieku to, co uważa za złe, niestosowne i odmienne od norm przyjętych w danej społeczności (Rejter 2006: 155).

Antropocentryzm potocznego postrzegania rzeczywistości sprawia, że członkowie społeczności wiejskich znacznie częściej okazują dezaprobatę wobec otaczającej ich rzeczywistości niż manifestują wobec niej postawę aprobaty (por. Grzesiuk 1995: 184).

Zdaniem Tomasza Kurdyły *w tworzeniu nazw osobowych, stanowiących dużą część systemu słowotwórczego polszczyzny mówionej wsi, potrzeba ekspresji wyprzedza w gwarach potrzebę samej nominacji, dominującej w języku ogólnopolskim* (Kurdyła 2011: 173).

Słowotwórstwo gwarowe charakteryzuje się także występowaniem licznych synonimicznych konstrukcji słowotwórczych. Rozbudowane szeregi synonimiczne są notowane w szczególności w gwarach peryferyjnych, w tym także na pograniczu polsko-białorusko-ukraińskim na Białostocczyźnie (Sajewicz 1989: 265–371, 2002: 462–465).

Paweł Sciacko zaznacza, że zjawisko synonimiczności struktur słowotwórczych zostało wywołane *багатымі словаўтваральнымі магчымасцямі народна-дыялектнай мовы, выкліканымі разгалінаванай сыстэмай народных гаворак, узаемадзейненнем розных дыялектаў і іх дэрывацыйнымі асаблівасцямі, уздзеяннем на гаворкі літаратурных моў, а таксама гаворак суседніх народаў, захаваннем у народнай мове словаўтваральных тыпаў і мадэлей мінулых эпок і фармаваннем новых дэрывацыйных сродкаў, імкненнем носьбітаў мовы да вобразнасці, эмацыянальнасці выказвання, а таксама ўзаемадзейненнем паміж сабой розных словаўтваральных асноў і тыпаў* (Stsyatsko 1977: 291).

3. Charakterystyka ogólna dewerbalnych pejoratywnych nazw subiektów w badanych gwarach peryferyjnych

System słowotwórczy peryferyjnych gwar białoruskich okolic Lewkowa Starego na Białostoczczyźnie charakteryzuje się nadzwyczaj bogatym inwentarzem środków wykorzystywanych do uzewnętrzniania uczuć i do obrazowania osobowości nadawcy (Sajewicz 2002: 414–435). S. Grabias zauważa, że osobowość nadawcy najpełniej ujawnia się w emocjach, dlatego też badanie przejawów emocji, zdaniem tego badacza, pozostaje zasadniczym zagadnieniem teorii ekspresji (Grabias 1980: 18). Zadaniem językoznawców jest zatem udzielenie odpowiedzi na pytanie, co czuje nadawca i jak swoje uczucia uzewnętrznia (Grabias 1980: 18).

Dewerbalne pejoratywne nazwy subiektów są tworzone w gwarach białoruskich okolic Lewkowa Starego za pomocą 84 formantów słowotwórczych. Nacechowanie ujemne derywatów nie zawsze jednak wynika z udziału określonego formantu słowotwórczego w procesie derywacji. Często wiąże się ona z *takimi aspektami tego procesu, jak przeniesienie wartości emocjonalnej z wyrazu podstawowego na pochodny, nowość czy aluzja* (Grabias 1980: 37–38).

Odczasownikowe pejoratywne *nomina subiecti* są rezultatem kojarzenia pejoratywnych, melioratywnych i neutralnych FS¹ z PS² czasowników neutralnych bądź nacechowanych ujemnie. W niniejszym opracowaniu uwzględniono cztery grupy pejoratywów osobowych powstałych w wyniku połączenia wymienionych typów FS z PS czasowników neutralnych i nacechowanych ujemnie (por. Grabias 1980: 175):

- pejoratywy powstałe w wyniku połączenia neutralnych FS z PS czasowników nacechowanych ujemnie, por. np. *з'а́жн'ік ≤ з'а́жыц'* 'pić nałogowo alkohol, chlać', *шмарав'ал'н'ік ≤ шмарав'ац'* 'wręczać łapówkę';
- pejoratywy powstałe w wyniku połączenia pejoratywnych FS z PS czasowników neutralnych, por. np. *чыт'ака ≤ чыт'ац'* 'czytać (nieumiejętnie)', *дрымл'уґа ≤ дрым'ац'* 'drzemać (ciągle)';
- pejoratywy powstałe w wyniku połączenia pejoratywnych FS z PS czasowników nacechowanych ujemnie, por. np. *свар'уґа ≤ свар'ыц'е* 'kłócić się', *брах'ман ≤ брах'ац'* 'dużo mówić';
- pejoratywy powstałe w wyniku połączenia melioratywnych FS z PS czasowników nacechowanych ujemnie, por. *м'урз'ік ≤ м'урз'ац'* 'brudzić', *с'ус'л'ік ≤ с'ус'л'ац'е* 'ślinić się', *в'ерц'ік ≤ варц'эц'е* 'wiercić się'.

1 Skrót FS oznacza termin *formant słowotwórczy*.

2 Skrót PS oznacza termin *podstawa słowotwórcza*.

Derywaty mogą zawierać w sobie nie do końca określone negatywne wartości (por. Goldowski 2015: 24). Charakter wyrażonej przez nadawcę emocji ujemnej można sprecyzować na podstawie kontekstu, w jakim dany derywat został użyty (por. Rejter 2006: 75–76). W tym celu uwzględniono w trakcie badań konteksty ilustrujące użycie poszczególnych derywatów, których jednak w artykule z przyczyn technicznych nie przytoczono.

Wartość ekspresywna, którą wnoszą do derywatu FS, może być w derywacie odpowiednio aktualizowana (neutralizacja, intensyfikacja, całkowita zmiana nacechowania) (Grabias 1980: 58).

Renata Marciniak-Firadza trafnie zauważa, że derywaty są znakomitym środkiem sygnalizowania negatywnej oceny, *a do degradacji przedmiotu wypowiedzi można wyzyskać dodatkowe cechy znaczeniowe ukryte w ich strukturze: bądź w podstawie słowotwórczej, bądź w charakterystycznym formancie* (Marciniak-Firadza 2017: 198, por. także Grabias 1981: 171).

Zaistniała wobec tego konieczność uwzględnienia zarówno specyfiki poddanych analizie odczasownikowych pejoratywów osobowych, jak również znaczenia leksykalnego wyrazów motywujących. W trakcie przeprowadzonych badań dokładnej analizie poddano konteksty, w jakich derywaty pejoratywne zostały użyte, ponieważ mogą one zawierać w sobie niedookreślone negatywne wartości.

Ustalenie grup znaczeniowych badanych pejoratywów jest utrudnione ze względu na krzyżowanie się pól semantycznych komponentów znaczenia oraz rozbudowaną synonimikę tego typu nazw. Badania wykazały, że do najbardziej reprezentatywnych grup znaczeniowych należą:

- mówienie bezustanne;
- mówienie od rzeczy;
- mówienie szybkie;
- mówienie niewyraźnie;
- mówienie agresywnie;
- mówienie nieudolnie;
- mówienie niezrozumiale;
- mówienie monotonne;
- mówienie nieprawdy;
- mówienie rozwlekłe;
- objawianie głośnym śmiechem emocji lub reagowanie na coś;
- użalanie się, rozpaczanie, płkanie;
- obgadywanie kogoś, plotkowanie;
- wymyślanie komuś, rzucanie obelg;
- wydawanie dźwięków nieartykułowanych towarzyszących mówieniu.

Określane osoby mogą wywoływać w mówiącym takie typy emocji negatywnej, jak: agresja, dystans, gniew, grubiaństwo, ironia, lekceważenie, lęk, negacja, niechęć, niedowierzanie; nienawiść, niezadowolenie; nostalgia; obraza, oburzenie, pogarda, politowanie, rozczarowanie, rubaszność, smutek, strach, tęsknota, wrogość, wstręt, wulgarność, zakłopotanie, zazdrość, zdenerwowanie, złośliwość, zniecierpliwienie, żal (por. Lubas 2003: 186–203).

4. Typy słowotwórcze badanych nazw w gwarach białoruskich okolic Lewkowa Starego:

N_{SUB} z FS -un (82)

bałbat'un (1) ≤ *bałbat'ac'* 'mówić dużo i bez sensu', *bałbat'un* (2) ≤ *bałbat'ac'* 'bełkotać, mówić niewyraźnie', *barmat'un* ≤ *barmat'ac'* 'mamrotać, mówić niewyraźnie', *baŭkat'un* ≤ *baŭkat'ac'* 'bełkotać, mówić niewyraźnie', *baŭt'un* ≤ *b'ou̯tac'* 'pleść, paplać', *bl'aj'un* ≤ *bl'aj'ac'* 'nieumiejętnie śpiewać', *burkat'un* ≤ *burkat'ac'* 'burczeć, wydawać bełkotliwe dźwięki', *burk'un* ≤ *burč'ac'* 'burczeć, mówić agresywnie', *čaup'un* ≤ *čaup's'c'i* 'złorzeczyć, przeklinać', *z'au̯y'un* (1) ≤ *z'au̯y'ac'* 'mówić natrętnie, jednostajnie', *z'au̯y'un* (2) ≤ *z'au̯y'ac'* 'pyskować, mówić agresywnie', *g'erg'un* ≤ *g'erg'ac'* 'mówić niezrozumiałym językiem, szwargotać', *χaxat'un* ≤ *χaxat'ac'* 'głośno się śmiać', *γaryat'un* ≤ *γaryat'ac'* 'mówić niezrozumiałym językiem, szwargotać', *γarkat'un* ≤ *γarkat'ac'* 'mówić niezrozumiałym językiem, szwargotać', *γark'un* ≤ *γ'ark'ac'* 'pyskować, mówić bezczelnie', *kryk'un* (1) ≤ *kryč'ac'* 'krzyczeć, wrzeszczeć', *kryk'un* (2) ≤ *kryč'ac'* 'głośno mówić', *l'apat'un* ≤ *l'apat'ac'* 'trzepać językiem', *l'askat'un* ≤ *l'askat'ac'* 'trajkotać, mówić szybko', *łapat'un* ≤ *łapat'ac'* 'trajkotać, mówić szybko i bez sensu', *łyun* ≤ *łyac'* 'mówić nieprawdę, kłamać', *marmat'un* ≤ *marmat'ac'* 'mamrotać', *mau̯č'un* ≤ *mau̯č'ac'* 'milczeć, mało mówić', *p'isk'un* ≤ *p'išč'ac'* 'piszczec, kwilić', *rayat'un* ≤ *rayat'ac'* 'głośno się śmiać, rechotać', *rav'un* (1) ≤ *raus'c'i* 'głośno płakać, ryczeć', *rav'un* (2) ≤ *raus'c'i* 'głośno mówić, krzyczeć', *ryd'un* ≤ *ryd'ac'* 'głośno płakać, łkać', *ržun* ≤ *ržac'* 'głośno się śmiać', *sak'un* ≤ *s'ak'ac'* 'wymawiać *s'a* jako *sa*', *strakat'un* ≤ *strakat'ac'* 'mówić bardzo szybko, trajkotać', *syk'un* ≤ *s'yk'ac'* 'mówić ze złością', *s'aŭk'un* ≤ *s'aŭk'ac'* 'wymawiać *s'* zamiast *š'*', *s'ip'un* ≤ *s'ip"ėc'* 'mówić przytłumionym głosem', *šal'ast'un* ≤ *šal'as'c"ėc'* 'wydawać dźwięki szeleszczące', *šapat'un* ≤ *šapat'ac'* 'porozumiewać się szeptem', *trap'un* ≤ *trap'ac'* 'mówić dużo i bez sensu, trzepać językiem', *traskat'un* ≤ *traskat'ac'* 'mówić szybko i bez sensu', *varask'un* ≤ *varašč'ac'* 'krzyczeć, wrzeszczeć', *vark'un* ≤ *varč'ac'* 'warczeć, mówić niegrzecznie', *v'isk'un* ≤ *v'išč'ac'* 'wrzeszczeć', *trapat'un* ≤ *trapat'ac'* 'mówić szybko i bez sensu';

N_{SUB} z FS -ło (70):

bał'akalo ≤ *bał'akac'* 'bajdurzyć, pleść', *bał'omkalo* ≤ *bał'omkac'* 'mówić bez sensu', *b'omkalo* ≤ *b'omkac'* 'mówić niechętnie', *b'ou̯talo* ≤ *b'ou̯tac'* 'mówić od rzeczy', *braxł'o* (1)

$\leq$ *braχ'ac'* 'dużo mówić', *braχł'o* (2) $\leq$ *braχ'ac'* 'kłamać', *br'ontało* (1) $\leq$ *br'ontac'* 'pleść, chlapać językiem', *br'ontało* (2) $\leq$ *br'ontac'* 'mówić chaotycznie, plątać', *b'urkało* $\leq$ *b'urkac'* 'pyskować, mówić bezczelnie', *c''aukało* (1) $\leq$ *c''aukac'* 'mówić natrętnie', *c''aukało* (2) $\leq$ *c''aukac'* 'pyskować, odpowiadać bezczelnie', *d'ekało* $\leq$ *d'ekac'* 'wymawiać *d* twarde zamiast *d* miękkiego', *dur'yło* $\leq$ *dur'yc:e* 'marudzić, grymasić', *z''auyało* (1) $\leq$ *z''auyac'* 'mówić natrętnie', *z''auyało* (2) $\leq$ *z''auyac'* 'pyskować', *z''ekało* $\leq$ *z''ekac'* 'wymawiać *z'* zamiast *d'*', *f'ukało* $\leq$ *f'ukac'* 'pyskować, mówić opryskliwie', *gl'am'ačyło* $\leq$ *gl'am'ačyło* 'poniewierać kogoś słownie, gryźć', *g'omtało* $\leq$ *g'omtac'* 'mówić niejasno, gmatwać fakty', *g''ergało* $\leq$ *g''ergac'* 'mówić w niezrozumiałym języku, szwargotać', *χn'ykało* $\leq$ *χn'ykac'* 'kwilić, popłakiwać', *γ'arkało* $\leq$ *γ'arkac'* 'pyskować', *'ikało* (1) $\leq$ *'ikac'* 'jąkać się', *ǰ'opkało* $\leq$ *ǰ'opkac:e* 'przeklinać, kłąć', *l''askało* $\leq$ *l''askac'* 'trajkotać, szybko mówić', *m'umrało* $\leq$ *m'umrac'* 'mamrotać, mówić od niechcenia', *p'epl'ało* $\leq$ *p'epl'ac'* 'paplać, mówić od rzeczy', *pš'ekało* $\leq$ *pš'ekac'* 'przeakać, często używać *prze'*', *p'utało* $\leq$ *p'utac'* 'mówić nieskładnie, myląc się', *rauł'o* (1) $\leq$ *raus'c'i* 'głośno krzyżeć', *rauł'o* (2) $\leq$ *raus'c'i* 'głośno płakać, ryczeć', *s''aukało* $\leq$ *s''aukac'* 'wymawiać *s'* zamiast *š'*', *šał'otało* $\leq$ *šał'otac'* 'pleść, bajdurzyć', *šč'okało* $\leq$ *šč'okac'* 'używać zaimka *ščo'*', *taraxc''eło* $\leq$ *taraxc''ec'* 'trajkotać', *trapł'o* $\leq$ *trap'ac'* 'dużo mówić, trzepać językiem';

N_{SUB} z FS -ač (35)

barmat'ač $\leq$ *barmat'ac'* 'mamrotać, mówić niewyraźnie', *baųt'ač* $\leq$ *b'ouųtac'* 'pleść, mówić od rzeczy', *bubn'ač* $\leq$ *bubn'ic'* 'powtarzać coś wielokrotnie, rozgłaszać', *gl'am'ač* $\leq$ *gl'am'ac'* 'poniewierać kogoś słownie, gryźć', *χnyk'ač* $\leq$ *χn'ykac'* 'kwilić, popłakiwać', *χryp'ač* $\leq$ *χryp''ec'* 'chrypieć, mówić z chrypką w głosie', *γayat'ač* $\leq$ *γayat'ac'* 'głośno się śmiać', *γark'ač* $\leq$ *γ'arkac'* 'pyskować, mówić bezczelnie', *mac'uy'ač* $\leq$ *mac'uy'ac:e* 'kłąć, przeklinać', *mat'ač* $\leq$ *mat'ac'* 'motać, mówić nieprawdę', *mumr'ač* $\leq$ *m'umrac'* 'mamrotać, niewyraźnie mówić coś pod nosem', *murk'ač* $\leq$ *murč'ac'* 'mrużeć, niewyraźnie mówić', *pysk'ač* $\leq$ *pyskav'ac'* 'pyskować', *rayat'ač* $\leq$ *rayat'ac'* 'głośno się śmiać', *ruy'ač* (1) $\leq$ *ruy'ac:e* 'przeklinać, bluźnić', *ruy'ač* (2) $\leq$ *ruy'ac'* 'rugać, łajać', *ryd'ač* $\leq$ *ryd'ac'* 'głośno płakać, łkać', *stajn'ač* $\leq$ *stajn'ac'* 'stękać, narzekać', *syk'ač* $\leq$ *syk'ac'* 'mówić ze złością', *s'v'ist'ač* $\leq$ *s'v'ist'ac'* 'natrętnie gwizdać', *šapt'ač* $\leq$ *šapt'ac'* 'szeptać, cicho mówić', *trap'ač* $\leq$ *trap'ac'* 'trzepać językiem, dużo i bez sensu mówić';

N_{SUB} z FS -a'ka (13)

b'ouųtaųka $\leq$ *b'ouųtac'* 'pleść, mówić od rzeczy', *b'urkaųka* $\leq$ *burč'ac'* 'burczeć pod nosem', *bz'ykaųka* $\leq$ *bz'ykac'* 'pyskować', *z''auųka* (1) $\leq$ *z''auyac'* 'natarczywie mówić', *z''auųka* (2) $\leq$ *z''auyac'* 'pyskować', *χn'ykaųka* $\leq$ *χn'ykac'* 'kwilić, popłakiwać', *γ'arkaųka* $\leq$ *γ'arkac'* 'pyskować', *γ'ukaųka* $\leq$ *γ'ukac'* 'mówić szybko, niewyraźnie', *l'apaųka* $\leq$ *l'apac'* 'paplać', *l'askaųka* $\leq$ *l'askac'* 'trzepać językiem', *p'iškaųka* $\leq$ *p'išč'ac'* 'piszczeć, kwilić';

N_{SUB} z FS -sa (7)

b'eksa ≤ *bač'ac'* 'głośno płakać, beczeć', *χn'yksa* ≤ *χn'ykac'* 'kwilić, marudzić', *kr'yksa* ≤ *kryč'ac'* 'krzyczeć', *m'yksa* ≤ *myč'ac'* 'głośno płakać, beczeć', *pł'aksa* ≤ *pł'akac'* 'płakać', *r'yksa* ≤ *ryč'ac'* 'głośno płakać, ryczeć'; *v'yksa* ≤ *vyc'* 'głośno płakać, wyc';

N_{SUB} z FS -uγa (6)

z'ar'uγa ≤ *z'erc'is'e* 'drzeć się, wrzeszczeć', *kryč'uγa* ≤ *kryč'ac'* 'krzyczeć, wrzeszczeć', *mauč'uγa* ≤ *mauč'ac'* 'milczeć, mało mówić', *pł'ac'uγa* ≤ *pł'as'c'i* 'pleść', *varaš'uγa* ≤ *varaš'ac'* 'wrzeszczeć', *v'išč'uγa* ≤ *v'i šč'ac'* 'wrzeszczeć';

N_{SUB} z FS -óc'e (5)

braχ'óc'e ≤ *braχ'ac'* 'dużo, natrętnie mówić', *płak'óc'e* ≤ *pł'akac'* 'narzekać, płakać', *sknyγ'óc'e* ≤ *skn'yγac'* 'kwękać', *sknyr'óc'e* ≤ *skn'eryc'* 'kwilić, marudzić', *varask'óce* ≤ *varaš'ac'* 'wrzeszczeć'.

N_{SUB} z FS -uk (4):

manz'uk ≤ *m'enž'ic'* 'głędzić, bajdurzyć', *mumr'uk* ≤ *mumrac'* 'mamrotać', *p'iz'z'uk* ≤ *p'iz'z'ic'* 'bajdurzyć', *s'ip'uk* ≤ *s'ip'ec'* 'mówić przytłumionym głosem';

N_{SUB} z FS -anda (3)

durand'a ≤ *dur'yc:e*, 'grymasić, marudzić', *χl'ipand'a* ≤ *χl'ipand'a* 'chlipać, płakać żałośnie', *l'apand'a* ≤ *l'apac'* 'chlapać, mówić bez sensu';

N_{SUB} z FS -ik (2)

n'yc'ik ≤ *nyc'* 'nudzić, głędzić', *p'išč'yk* ≤ *p'išč'ac'* 'piszczeć, kwilić', *v'yc'ik* ≤ *vyc'* 'wyc', głośno płakać';

N_{SUB} z FS -man (3)

braχm'an ≤ *braχ'ac'* 'dużo mówić', *ščakm'an* ≤ *šč'okac'* 'używać zaimka *ščo*', *štakm'an* ≤ *št'okac'* 'używać zaimka *što*';

N_{SUB} z FS -ec (2)

γavar'ec ≤ *γavar'yc'* 'mówić zbyt dużo, gadać', *v'yȳec* ≤ *vyc'* 'wyc', głośno płakać';

N_{SUB} z FS -l'ec (2)

ruγ'al'ec ≤ *ruγ'ac:e* 'przeklinać, kłać', *ryd'al'ec* ≤ *ryd'ac'* 'głośno płakać, łkać'.

N_{SUB} z FS -da (2)

r'eŭda ≤ *raŭs'c''i* 'głośno płakać', *r'òŭda* ≤ *ra' s'c''i* 'głośno płakać';

N_{SUB} z FS -ak (2)

mum'r'ak ≤ *m'umrac'* 'mamrotać pod nosem', *s'ip'ak* ≤ *s'ip''éc* 'mówić przytłumionym głosem';

N_{SUB} z FS -aka (2)

ruŷ'aka ≤ *ruŷ'ac:e* 'przeklinać', *s'p'iv'aka* ≤ *s'p'iv'ac'* 'śpiewać (nieumiejętnie)';

N_{SUB} z FS -èka (2)

χval''èka ≤ *χval''ic:e* 'chwalić się, zachwalać'; *svar'èka* ≤ *svar'yc:e* 'klócić się, przemawiać się';

N_{SUB} z FS -n'ik (2)

mac''užn'ik ≤ *mac'uy'ac:e* 'kłać, bluzgać', *mar'udn'ik* ≤ *mar'už'ic'* 'marudzić, kwękać';

N_{SUB} z FS -ščyk (2)

barab'anščyk ≤ *barab'an'ic'* 'mówić szybko i głośno', *tarab'anščyk* ≤ *tarab'an'ic'* 'mówić dużo i bez sensu';

N_{SUB} z FS -ko (2)

χval'k'o ≤ *χval''ic:e* 'chwalić się, zachwalać'; *mar'uc'ko* ≤ *mar'už'ic'* 'marudzić, głądzić';

N_{SUB} z FS -l'a (2)

p''iskl'a ≤ *p''išč'ac'* 'piszczeć, kwilić', *r'òŭl'a* ≤ *raŭs'c''i* 'głośno płakać, łkać';

N_{SUB} z FS -al' (2)

ryd'al' ≤ *ryd'ac'* 'łkać, głośno płakać', *staŷn'al'* ≤ *staŷn'ac'* 'narzekać, stękać';

N_{SUB} z FS -ul' (2)

χryp'ul' ≤ *χryp'ul'* 'mówić przytłumionym głosem', *p'isk'ul'* ≤ *p''išč'ac'* 'piszczeć, mówić cieniem głosem';

N_{SUB} z FS -uła (2)

ma'č'uła ≤ *ma'č'ac'* 'mało mówić, milczeć', *raŷ'uła* ≤ *ra' s'c''i* 'ryczeć, głośno płakać';

N_{SUB} z FS -an (2)

з'аў'ан (1) ≤ *з'аў'ац'* 'natrętnie mówić', *з'аў'ан* (2) ≤ *з'аў'ац'* 'pyskować';

N_{SUB} z FS -ён' (1)

баў'ац'ён' ≤ *баў'ац'ац'* 'bełkotać', *лаў'ац'ён'* ≤ *лаў'ац'ац'* 'trajkotać';

N_{SUB} z FS -ул' (1)

раў'ул' ≤ *ра'с'ц'и* 'głośno płakać, ryczeć';

N_{SUB} z FS -ола (1)

скрынд'ола ≤ *скр'енз'іц'* 'kwękać, marudzić';

N_{SUB} z FS -ато (1)

скр'ендато ≤ *скр'енз'іц'* 'kwilić, marudzić';

N_{SUB} z FS -ар (1)

пл'атк'ар ≤ *пл'атк'ав'ац'* 'plotkować';

N_{SUB} z FS -епа (1)

χвал'епа ≤ *χвал'іц'е* 'chwalić się, wychwalać się';

N_{SUB} z FS -ота (1)

γрыз'ота ≤ *γр'ыс'ц'и* 'poniewierać słownie, gryźć';

N_{SUB} z FS -за (1)

р'еў'за ≤ *раў'с'ц'и* 'głośno płakać, beczeć'.

5. Uwagi końcowe

– Dewerbalne pejoratywne nazwy subiektów nazywające osoby ze względu na czynności związane z działalnością aparatu artykulacyjnego człowieka są tworzone w peryferyjnych gwarach białoruskich okolic Lewkowa Starego na Białostocczyźnie za pomocą 33 FS.

– Nacechowanie pejoratywne derywatów nie zawsze wynika z udziału FS w procesie derywacji. Bardzo często jest ono rezultatem przeniesienia wartości emocjonalnej z czasownika motywującego na wyraz motywowany.

– Odczasownikowe pejoratywne *nomina subjecti* są rezultatem kojarzenia pejoratywnych, melioratywnych i neutralnych FS z PS czasowników neutralnych bądź nacechowanych ujemnie.

– W trakcie przeprowadzonych badań dokładnej analizie poddano konteksty, w jakich derywaty pejoratywne zostały użyte, ponieważ mogą one zawierać w sobie niedookreślone negatywne wartości.

– Określane osoby mogą wywoływać w mówiącym m.in. takie typy emocji negatywnej, jak: agresja, gniew, ironia, lekceważenie, niechęć, nienawiść, niezadowolenie, obraza, oburzenie, pogarda, politowanie, rozczarowanie, wrogość, wstręt, zazdrość, złośliwość, zniecierpliwienie.

– Najwięcej pejoratywów odnotowanych w peryferyjnych gwarach białoruskich okolicach Lewkowa Starego pojawia się wśród derywatów nazywających osoby, które charakteryzują się takimi cechami, jak:

- mówienie bezustanne;
- mówienie od rzeczy;
- mówienie szybkie;
- mówienie niewyraźne;
- mówienie agresywne.

– W potocznym rozumieniu inny człowiek jest dla mówiącego konkurentem, którego należy zdyskredytować, skrytykować go za jego wady i słabości. Człowiek potępia to, co uważa za naganne, odbiegające od przyjętych w danym środowisku norm. Antropocentryzm potocznej percepcji rzeczywistości powoduje, że mieszkańcy wsi zdecydowanie częściej okazują wobec niej dezaprobatę niż manifestują postawę aprobującą.

– W białoruskich gwarach peryferyjnych okolic Lewkowa Starego występują liczne szeregi synonimiczne badanych struktur słowotwórczych. Z dokonanej analizy strukturalno-semantycznej materiału wynika, że dublety strukturalne występują pomiędzy formantami sufiksalnymi o identycznej lub zbliżonej dystrybucji, rywalizującymi o prymat w systemie słowotwórczym gwary, por. formanty słowotwórcze *-ło*, *-ač*, *-un*. W szeregach synonimicznych pojawiają się również formacje rzadziej notowane, w tym archaiczne, jak również zapożyczone z języka ogólnopolskiego.

– Spośród omówionych typów słowotwórczych dewerbalnych pejoratywnych nazw subiektów najwyższą liczebnością charakteryzują się typy z formantem *-un* (81), *-ło* (65), *-ač* (35) oraz *-aŭka* (13). Zdecydowanie mniejszą liczebność mają typy słowotwórcze z formantami *-sa* (7), *-uŭa* (6), *-óc'e* (4), *-uk* (4), a nieznaczną – z formantami *-anda* (3), *-ik* (3), *-man* (3), *-ec* (2), *-l'ec* (2), *-da* (2), *-ak* (2), *-aka* (2), *-éka* (2), *-nik* (2), *-ščyk* (2), *-ko* (2), *-l'a* (2), *-al'* (2), *-ul'* (2), *-uła* (2), *-an* (2), *-én'* (2). Warto również odnotować wyodrębnienie 7 formacji o charakterze jednostkowym.

BIBLIOGRAFIA

- Barszczewska & Chaustowicz & Timoszuik 2016:** Barszczewska, Nina & Chaustowicz, Mikołaj & Timoszuik, Mikołaj. *The Cultural-Linguistic Heritage of Podlasie. Vol. I: A Sociolinguistic Description of the Region in the Context of Historical Determinants*. Warsaw: Department of Belarusian Studies – University of Warsaw, 2016. [In Polish: Barszczewska, Nina & Chaustowicz, Mikołaj & Timoszuik, Mikołaj. *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*. T. I: *Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych*. Warszawa: Katedra Białorusinistyki Uniwersytetu Warszawskiego, 2016.]
- Dokulil 1962:** Dokulil, Milos. *Formation of Words in Czech. 1. Theory of Derivation*. Prague: Czechoslovak Academy of Sciences, 1962. [In Czech: Dokulil, Miloš. *Tvoření slov v češtině. 1: Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.]
- Glinka & Obrebska-Jablonska & Siatkowski 1980:** Glinka, Stanislaw & Obrebska-Jablonska, Antonina & Siatkowski, Janusz, eds. *The Atlas of East Slavic Dialects of Bialystok Region*. Vol. I. Wrocław–Warsaw–Krakow–Gdansk: Ossolinski National Institute, PAN Press, 1980. [In Polish: Glinka, Stanisław & Obrebska-Jabłońska, Antonina & Siatkowski, Janusz, red. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*. T. I. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: ZNiO, Wyd. PAN, 1980.]
- Goldowski 2015:** Goldowski, Kamil. *Personal Expressive Forms as Relevant Components of the Linguistic-Cultural Competence of the Iwanowice Commune (Krakow District) Inhabitants*, on-line ed.: <http://www.academia.edu/19519069> (accessed: 30.05.2017). [In Polish: Gołdowski, Kamil. *Ekspresywizmy osobowe jako relewantne składniki kompetencji językowo-kulturowej mieszkańców gminy Iwanowice w pow. krakowskim*. Kraków. Pobrano z: <http://www.academia.edu/19519069> (dostęp: 30.05.2017).]
- Grabias 1980:** Grabias, Stanislaw. *On the Expressiveness of Language. Expression and Word Formation*. Lublin: UMCS Press. [In Polish: Grabias, Stanisław. *O ekspresywności języka. Ekspresja a słowotwórstwo*. Lublin: Wyd. UMCS, 1980.]
- Grzesiuk 1995:** Grzesiuk, Anna. *The Syntax of Emotional Utterances*. Lublin: UMCS Press, 1995. [In Polish: Grzesiuk, Anna. *Składnia wypowiedzi emocjonalnych*. Lublin: Wyd. UMCS, 1995.]
- Kowalska 1983:** Kowalska, Anna. “Expressive Formations with the Basic Element *-l-* in the Suffixal Part.” *Studia Linguistica Polono-Jugoslavica*, no 3 (1983): 67–78. [In Polish: Kowalska, Anna. „Polskie formacje ekspresywne z podstawowym elementem *-l-* w części sufiksальной.” *Studia Linguistica Polono-Jugoslavica*, nr 3 (1983): 67–78.]
- Kowalska 1993:** Kowalska, Anna. “Studies on Mazovian Expressive Lexicon (Names of Goggle-Eyed Persons).” *Research Journal of the University of Gdańsk. Linguistic Papers*, no 17–18 (1993): 129–133. [In Polish: Kowalska, Anna. „Z badań nad mazowiecką leksyką ekspresywną (nazwy ‘człowieka z wytrzeszczonymi oczami’).” *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Językoznawcze*, nr 17–18 (1993): 129–133.]

- Kurdyla 2011:** Kurdyla, Tomasz. *The Functions of Noun Formatives in Folk Polish (As Exemplified by Three Sub-Carpathian Villages)*. Krakow: Jagiellonian University. Faculty of Polish Studies, 2011. [In Polish: Kurdyla, Tomasz. *Funkcje formantów rzeczownikowych w polszczyźnie ludowej (na przykładzie trzech wsi podkarpackich)*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński. Wydział Polonistyki, 2011.]
- Lubas 2003:** Lubas, Wladyslaw. *Polish Talking. The Basic Features and Functions of the Colloquial Variety of Polish*. University of Opole Press, 2003. [In Polish: Lubaś, Władysław. *Polskie gadanie. Podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*. Opole: Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, 2003.]
- Malec 1976:** Malec, Tadeusz. *The Structure of Nouns and Adjectives in the Dialect of the Rachanie Village near Tomaszów Lubelski*. Wrocław: Ossolinski National Institute, 1976. [In Polish: Malec, Tadeusz. *Budowa rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim*. Wrocław: ZNiO, 1976.]
- Marciniak-Firadza 2013:** Marciniak-Firadza, Renata. *The Proper Names of the Performers of Actions in Dialects of Borderline Territory between Lesser Poland and Masovia. Part. 1. A Derivational-Lexical Study*. Lodz University Press, 2013. [In Polish: Marciniak-Firadza, Renata. *Nazwy osobowych wykonawców czynności w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego. Cz. I. Studium słowotwórczo-leksykalne*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, 2013.]
- Marciniak-Firadza 2017:** Marciniak-Firadza, Renata. "Dukawka, Gulgot, Sepioł..., It Means How in Local Dialects of the Małopolska-Mazovian Linguistic Borderland People who Stutter, Sputter or Lisp are Named." *Dissertations of Language Committee of Lodz Learned Society*, LXIV (2017): 187–202. [In Polish: Marciniak-Firadza, Renata. „Dukawka, gulgot, sepiol..., czyli jak w gwarach małopolsko-mazowieckiego pogranicza językowego nazywa się człowieka, który się jąka, bełkocze czy sepleni.” *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, LXIV (2017): 187–202.]
- Matusiak-Kempa 2017:** Matusiak-Kempa, Iza. "The Good and the Bad in People's Speech. On the Function of Biological Contexts in Axio-linguistic Analysis of Old Nicknames." *Poznań Polish Studies. Linguistic Series*, vol. 24 (44), no 1 (2017): 88–89. [In Polish: Matusiak-Kempa, Iza. „Dobre i złe w ludzkiej mowie – o wartościowaniu utrwalonym w dawnych przezwiskach.” *Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*, vol. 24 (44), nr 1 (2017): 88–89.]
- Michaluk 1997:** Michaluk, Dorota. *The Massalski Estate and the Town of Narewka against the Background of the History of the Region (until the late 19th Century)*. Białystok–Narewka: Commune Council in Narewka, 1997. [In Polish: Michaluk, Dorota. *Dobra i miasteczko Narewka na tle dziejów regionu (do końca XIX w.)*. Białystok–Narewka: Urząd Gminy w Narewce, 1997.]
- Rejter 2006:** Rejter, Artur. *The Expressive Lexis in the History of Polish Language Cultural and Communicative Contexts of Colloquialism*. Katowice: University of Silesia Press, 2006. [In Polish: Rejter, Artur. *Leksyka ekspresywna w historii języka polskiego. Kulturowo-komunikacyjne konteksty potoczności*. Katowice: Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, 2006.]
- Sajewicz 1989:** Sajewicz, Michal. "Structural Doublets in the Category of Deverbal Agentive Nouns in the Dialects of the Belarusian-Ukrainian Border in the Białystok Region." *Slavic Dissertations*, no 4 (1989): 265–271. [In Polish: „Dublety strukturalne w kategorii dewerbalnych nomina agentis w gwarach z pogranicza białorusko-ukraińskiego na Białostocczyźnie”. *Rozprawy Sławistyczne*, nr 4 (1989): 265–271.]

- Sajewicz 1997:** Sajewicz, Michał. “Studies on the Belarusian-Ukrainian Language Borderland in the Białystok Region.” *Slavic Dissertations*, no 12 (1997): 91–107. [In Polish: „O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostocczyźnie.” *Rozprawy Slawistyczne*, nr 12 (1997): 91–107.]
- Sajewicz 2002:** Sajewicz, Michał. *Suffixal Derivation Personal Names of Subjects in the Narew Belarusian Dialects of the Białystok Region. Deverbativa, deadiectiva*. Lublin: UMCS Press, 2002. [In Polish: Sajewicz, Michał. *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów w nadnarwiańskich gwarach białoruskich Białostocczyzny. Deverbativa, deadiectiva*. Lublin: Wyd. UMCS, 2002.]
- Stsyatsko 1977:** Stsyatsko, Pavel. *Belarusian Folk Word Formation. Affixal Nouns*. Minsk: Science and Technology Publishing, 1977. [In Belarusian: Сцяцко, Павел. *Беларускае народнае словаўтварэнне. Афіксальныя назоўнікі*. Мінск: Навука і тэхніка, 1977.]
- Vinokur 1959:** Vinokur, Grigoriy. “Notes on Russian Word-Formation.” In: Vinokur, G. O. *Selected Works on the Russian Language*: 419–442. Moscow: Educational-Pedagogical State Publishing House, 1959. [In Russian: Винокур, Григорий. „Заметки по русскому словообразованию.” В: Винокур, Г. О. *Избранные работы по русскому языку*: 419–442. Москва: Учпедгиз, 1959.]
- Wisniewski 1980:** Wisniewski, Jerzy. “An Outline History of Settlement in Białystok Region.” In: Glinka, S. & Obrebska-Jablonska, A. & Siatkowski, J., eds. *The Atlas of East Slavic Dialects of Białystok Region*. Vol. I: 14–27. Wrocław–Warsaw–Krakow–Gdansk: Ossolinski National Institute, 1980. [In Polish: Wiśniewski, Jerzy. „Zarys dziejów osadnictwa na Białostocczyźnie.” W: Glinka, Stanisław & Obrebska-Jabłońska, Antonina & Siatkowski, Janusz, red. *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny* T. 1: 14–27. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: ZNiO, 1980.]